

Ц Р Н О Г О Р К А.

ПРИЛОГ „ЦРНОГОРЦУ“ ЗА ЗАБАВУ, КЊИЖЕВНОСТ И ПОУКУ.

БРОЈ 15.

ЦЕТИЊЕ 16. ОКТОМБРА 1871.

ГОД. I.

ГАЛИЛЕО ГАЛИЛЕИ. *)

У пети дан кад је умро славни Михаеланџео, 18. фебруара 1564. родио се у Пизи Галилео Галилеи. Породица му је била од најпменитијих талијанских породица. Пошто је довршио приправне науке, ступи у њечински колегијум свог рођеног мјеста, јер му бијаше намјера да се посети ињечинству. Он је већ и љекаром постао, кад је у сталној цркви своје вароши учинио оно знаменито примјечање, које је рјешило његову будућност, и склопило га да прионе уз геометрију и математику, које је изучицао код оца Ричи-а. И заиста бијаше он опазно редовност мицања на великом канџелу, које је висило о црквеном своду, и које се и данас храни у оној цркви. Дивном брзином, у којој се огледа почео његова дивна бијаше он схватио свуолику важност, коју је могла имати онаква пријетва, да се вршило точно изијерити може, те изије и онда он велико откриће, које је свијету пружио онакво драгоцјено оруђе, које у рукама сајиније израђује кромоштар, а у рукама астронома, постаје теразијама и мјером, којом се свијетови преријерују.

Овај велики проналазак подигне јаке душмане против Галилеју. Завист почела на њега устајати; али љубсто пријатељство маркеза Гвидобалда дел Монте, добра у оно врјеме математика, ипак му поможе да добије учитељску катедру за предавање математике на ижњој свеучилишту (а небује му по 25 година), те се саме три године одржао; јер пошто је врло оштро прорешетао њеку машину, коју бјеше измашао Јован де Медичи наравски син Јузјана I, за чињићење луке под Ливорном, буде онога часа сметнут. Али ни у овом неповољном стању није њега напустило пријатељство Гвидобалда-а, који га препоручи млетачкој Републици ради учитељске катедре у Падови, на и добије исто мјесто. У љету године 1592. Галилео заночне држати ту своја предавања, која за кратко врјеме постану та-

ко знаменита, да су се тамо стицали, кнезови по крви и научицаи на гласу, и училиште, које је било довољно пространо, није више могло одољети броју толкијех слушаоца. Његова дјелатност у Падови била је правим угледом. Он је поред другјих научнијех забава у год. 1595. пронашао већ термометар (топломјер); године 1597. пропорцијални компас (металицу); 1604, једну нову звијезду, а у г. 1609. телескоп. Галилеов топломјер разликовао се је од садашњих, јер је био устројен као наш барометар, по с цијови цвионо воде. Промјене ваздушне температуре, која се налазила при врху изијећу воде и цијеви, чињаху да се она житкост подиже и спушта, и по томе се дознавала топлота и студен. По најгласовитији његов инструмент бјеше телескоп (велики дурџин), који је изванредни утисак учинио у Венецији, те је најпре изложен био. Исти се Сепат млетачки томе обрадује, идајући се да ће последице њега моћи своје непријатеље смотрити олакше, се чичице не би могли виђети, те да ће тако блет задобити изгубљено своје надмоћије на морама. Зато Галилео буде назименован доживотнијем професором, и буде му осигуран оморар (учитељска плаћа) од хиљаде форината на годину. Али је међутим онај философ своје оруђе к небу пут звијезда обрнуо, и постао владатељем небескога свода. И он је најешу награду у томе стекао, што су се прве на свијет његове очи онога призора научивале. Овај Христифор Колумб у открићењу небеса, усудио се први завирити у тајне још непозната свијета, те је нов проналазак за повијек изназнао. Мјесечева брда, састав млијечне стазе (кљовне сламе), обртања Данице (Венере) небулозне звијезде, Јупитерови пратиоци, бијаху први плодови његовјих потраживања. И тако је он напредовао, да је само десет мјесеца каише по што је телескоп изнађен, почео издавати *Nuncijs sidereus* (небески вјесник) у Флоренци 1610., којим је у чудо свијет довео.

Галилео назове медичејевим звијездама (*astri medicei*) Јупитерове пратиоце. Оваково

*) По књизи: „*Almanaco popolare, anno primo*.“ у Милану 1870.

дрзко улагивање пађе свој успјех. Медичи, видећи се у небо подигнути као дрвени богови, дотле се зарађују, да је Кузмаи П. одма филозофу понудио веома частан наслов математика и филозофа великог Војводе тошканског, без обзема да држи јавна предавања. Галилео пристаје одма на овај предлог, задовољан што се опет повраћа у свој рођени крај, и што стиче таково мјесто, ће ће без брине моћи његовати своје обљубљене науке. Но ова одлука бијаше по њега веома удесна; јер од оног петог дана кад је првом стопом корацио у Флоренцу године 1610. и уклонио се из слободна положаја, што га је уживао 18 пуних година под Републиком, настала су за њ жалосна времена и жестока прогонства.

Прије Галилеја бијаше Коперник доказао окретање земље и непомичност сунца, али се је у толико паметно владао, што је ову теорему под видом хипотезе представио. Напротив Галилео није се на ништо освртао, него вратиши се у Флоренцу 21. децембра 1613. у једном свом писму на Венедиктовца оца Каштели-а, био је дотле необазрив, да је настојао изравнати текст светога писма са Коперниковијем открићењем, које је он јавно подучавао. Рим се побрзао још томе ничему досјетно, кад се подигао велики дописивац Кашчи, да ружну славу задобије обутељем кардинала, да је поправи.

Галилеа у једној својој проповједи држано у цркви Св. Марије Нове (S. Maria Novella), и употреби књигу о Исусу Навину, те споменуто проповјед одпочме овјем ријечима: „Viri Galilei quid statis aspicientes in caelum?“ које се находе у Еванђељу и које су се њекако чудло са случајем подударале. Проповјед је тако жестока била, да за мало није изазвала побуну, која би по Галилеа врло рђаво изпала.

Тад Галилео најјери ову одују разјертати својим личијем одлазком у Рим, што је и учинио год. 1616. Тад је на Петровој столици сједио папа Павло V. (Borghese), који се плашио сваке новости и био противан сваком научном програвивању. На сваки начин Галилео одлучи да тога папу према себи умилостиви некијем ласкавијем поступком, те му посвети своју нову књигу о приливи и одливу (пливи и одсеги), у којој је он приписивао овај појав митању земље. Али му сва муча у залуд била. Папа нареди Галилеју преко кардинала Белармина, да он порече Коперникову науку, да у њој никог већ не подучава, и да јој у прилог не буде. А тако названо Свето Судиште римско прогласи пак са своје стране споменуто науку, као јеретичку, противну вјери, погрешну и неистиниту у филозофији; забрани продају Коперникове књиге, donec emendatur, и наложи још једном кардиналу, да је поправи. (Следи ће.)

НЕСРЕТНИЦА.

Приповијетка од Ивана Тургењева.

(Свршетак.)

Фустов ме гледаше зачуђено.

— На шта да чинимо?

Ако се дозна биће још горе, неће је хтјети ни сахрањити, боље нека стоји.

То ми није ни на ум падало. Мој пријатељ не могаше сакрити своју практичност.

— Када ће је сахрањити?

— Сјутра.

— Хоћеш ли ти ићи?

— Хоћу.

— У кућу или у цркву?

— И у кућу и у цркву, па и на гробље.

— Ја нећу ићи... не могу, не могу, рече Фустов и поче јецати. И сјутра је при првијем ријечима почео плакати. Но сузе Фустова не дираше ме ни мало. Бјеше ми чудно, што ме није питао, да ли је Сузана што оставила за њега. Њихова љубав бјеше ми као нека загонетка, а загонетка ми је још и данас.

Пошто је Фустов једно четврт уре плакао извали се на диван с лицем к зиду и остаде тако не помично. Почеках мало, а када вијех, да се не миче и да не одговара на моја питања, одем. Можда сам му учинио криво, а можда је он и — заспао. У остаоком то не би доказивало, да он не зна жалити, него само да је у њега жалост крајка. Он је био врло умјерене природе.

XXVI.

Сјутра дан равнио у једанајест ура бијаш на мјесту. Силјег је падао. Зима не бјеше јака. На прагу од куће пађох Рача. У црцове фраку са флором, гологлав трчаше сад у кућу садна уљну и издаваше жалог. Пешто се јако журно.

Попешне већ сандук на мртвачко кола. Рач је ишао одмах за сандуком, а за њим се љубљала Елеонора Карповна у црини. За њом ишао је Виктор у новој униформи. „Свјати Боже“ поче и Рач вопиче: „Напријед у име Боже!“ И пратња се крене. Пратња бјеше, осим Рачове породице, из овјех пет лица:

један незлужени, спрозамано обучени комуникациони официр са орденом св. Станислава о врату на избјељеној панталони; један полицијски помоћник, мали чојек, блага изгледа; један старац у једном старом огртачу, који је већ одавно изишао из моде и један рибар у дугачком плавом капуту, који је још јако удављао на рибу. Јако ми је пало у очи, што не бјеше никога од лијена пола, јер тетке Елеоноре Карповне, сестре јединога кобасичара, и једна дебела жена са плавијем наочарима на носу не могу се никако бројити у лијепи пол. По размислив се мало о Сузанином карактеру и пезниом усамљеном животу сјетих се, да она није ни имала пријатељица. У цркви је било више људи, али све страшице. Опјело није дуго трајало. Чудно сам се како се Рач брзо крстио на и појао, т. ј. само гуњао, као да би био прави Рус. Кад је дошло, да се прашта са покојником, ја сам се само поклоњено а нијесам је пољубио. Рач међутим пољуби је хитро и понуди онога официра са орденом св. Станислава на целивање тако усрдно, као да га на ручак зове, а затијем подигне редом своју ћену да целивају. Елеонора поче плакати и брзо се умири. Виктор стајаше на страни са свијем спокorno, као да хтједе да се њим показати, како је он узвикнуо над свјетом на обичајима. Највише је случајно показао очи старац у огртачу, који је Рач још прије петнајест година видио, па више никада. По Сузани није никада видио. И моја је тетка била у цркви. Она је случајно чула, да је то оно исто младо ћевојче, које ме је походило ону ноћ, па је била страха отузбуђена. Она је зашцејло држала, да се Сузана из љубави према мени отровала. Она је плакала, клечала је и молила се богу из дубине душе. А пред матером божијом запалила је велику воштаницу. Кад смо поили из цркве раздала је десет рубаља просјацима.

С тешијем срцем могао сам погледати на Сузани и кад год сам је погледао чинише ми се као да би хтјела рећи: „није дошао, није дошао!“

И закуцаше саудук и све прође...

XXVII.

Пратисмо покојницу до гробља. Бјеше нас за саудуком једно четрдесет душа. Мали смо добар саух. Врпеше бјеше све непогодице. На половних пута сједне Виктор на кола, која су за спроводом шила. Рач је газдо по сипјету. Лице му неиздавано тугу, прије би рекли, е ће се насмијати. „Послије моје смрти прелазим пензија на Ивана Дамјановића.“ И нехо-

тице нових те ријечи из Сузанина рукописа. Најзад дођосмо на гробље — на нов гроб. Пошљедна церемонија не трајаше дуго. Студен је свакога гошпа кући. На ужетима спустише саудук у гроб и почеше га земљом затрпавати. И ту се показао Рач ревноста. Он је тако брзо бацно на спуштени саудук три шаке земље као да највећег непријатеља уковала. Виктор стајаше и овђе на страни умотан огртачем. Остала ћена Рачова угледаху се на својега оца. И већ се подиже на гробу мали брехуљак. И већ се спремасмо да пођемо кући, када наједанпут Рач повиче, да све људе и часно свештенство позива на дању, која је трудом високопоштованог Сигисмунда Сигисмундовића приређена у једној обилној гостионици. Затијем се окрене помоћнику члана полиције и рече, да он, т. ј. Иван Дамјановић, и ако је у жалости и лутеранске вјероисповијести, ипак као прави Рус веома поштује старе обичаје. „Моја сугруга — повиче опет — и друге госпође које изволише амо доћи, нека иду кући, а ми људи, ми ћемо да се при скромном обједу сјетимо сјени блаженоупокојене.“ Позив рачов приљеп је са општим учешћем. Часно свештенство погледаше се, а официр водене комуникације поташе Рача по леђи и рече да је добар патриота и душа друштва.

Сви дођосмо. У гостионици на другоме боју гледаше у великој пространи, али доста празној одаји, два стола, чупа јела и пића, а око њих столце. Испарење влажијех зидова помијешано са омијем од ракције и уља издаваху непријатан задах. Помоћник члана полиције, као редитељ обједна, позове свештенство, да заузму чело трпезе, ће је пуно јела било. Поред њих сједну даље остали гости и објед почне. Испочетка је било тихо, виђачно се њека жалост. Ножеви и кашике звекагаху, чаше се празнише, али се ипак чуо и по ћекноји уздах — само не знам, да ли од жалости или што им јела пријаху. Говорило се о смрти и краткоћи вијека и ништавости земаљских нада. Официр причаше њеку анегдоту истина војничкога али дучинога садржаја. Један калуђер с камилавком похваљиваше га и причаше за тијем једну чудну црту из живота св. Јована. Други свештеник са углађеном косом обрачаше истина сву пажњу на јело, но ипак је нашао времена и да говори о ћевојачкијем врлинама. По међутим друштво доби са свијем други изглед. Сви се гости закурили у лицу, почеше* гласије разговарати, у кратко — веселе отпоче. Кад стаде свћ и

шампањско пуцати настаде граја као у сватовима. Један је кукурекао као петао, а други пошто је чашу изпразлио хвалио се, да је може зубима изгрести и прогутати. А Рач који већ није ни црвен био, него угасито модар, устале наједанпут и искаше ријеч да издрави. „Говорите!“ зачу се са свију страна. А стари човек у избјељеном отргачу повика и „право“ и тапкане рукама, а лежаче међу тјем већ на земљи. Рач подиже чашу више главе и рече, да жели у мало али језгровитијех ријечи изложити заслуге лијене покојнице, која је смртно тјело оставила овђе и отишла на небо.

„Она источи“ — Рач се поправи — „она утопу“ — Рач се опет поправи — она је утопула!...

— Оче ђаконе! Дражајши! Пријатељу! — зачу се један сурови глас. Ти имаш, кажу, лијеп глас — пјевај нам ону: „Весело живиш...“

— Ст... Не, не! повикаше са више страна. Шта вам сада паде на ум.

— ... Она је бацила сву родбину своју у дубоку жалост — настави Рач и погледа оштро онога пријатеља пјесме. Доиста. Судбина нас преврља прије него што нас умекша, а када нас пребрије...

— Стој! Госнодо! овога часа украде ми њеко из шнага моју кесу с новчанима, зачу се на један нут с другог краја стола.

— А, грдове! пошче опет један — аут зачу се јака замлатица.

Боже! Шта сада настаде. Као дивља звијер да је умукла из кавеза. Као сви да жељаху шкадала, тако га прихватисе. Чане, ђатови, столице све се то разбијало и летело кроз камару. Ужасна битка се разви.

„Удри! удри!“ викаше рибар, као махинт, а догле бјеше најмирисији, али наравно међу тјем је испразлио једно десетак чаша. Ни и кога да удара то није знао ни сам. Само је викао.

Помоћник члана полиције, официр водене комуникације и сам Рач трудисе се да поврате мир, али све замат. Мој колшпа, рибар, скочи и на самога Рача.

— Ти си убио ону ђевојку, несто, да би ли си несто њељачко! На си подмитио полицију и сада се овђе размећеш.

Дотрчаше и послужитељи.

Шта је даље било не знам. Брзо узех моју капу и изиђох на поље. Само сам још с поља чуо ужасну праску и ломљаву и видео сам ђе половики мешир прелети преко собе и ђе Виктор стајаше у једноме бучњаку ушпанен, и ђе је једна снажна неспида ухватила њеку

првену браду. То су били пошљедњи утници, које сам пошчо са даће, коју је приредно поштовани Сигисмунд Сигисмундовић у почет сиротој Сузани.

Пошто сам се мало одморно, отишао сам Фустову да му причам о свему. Он ме је слушају сједећи не подижући главе. Најзад рече: „Ах, бједна душо!“ и леже опет на диван и окрене ми леђа.

Осам дана послје тога бјеше се Фустов опет са свијем опоравно и почео је живити по своје обичају. Ја сам га молио, да ми да рукописе Сузани за спомен и он ми га је одмах дао.

XXVIII.

Прошло је неколико година. Моја је тетка умрла, а ја сам се преселио из Москве у Петроград. Ту је дошао и Фустов и ступио у службу у министарству финансије. Није сам се с њим дружио. Кад и кад само састајасмо се. Изгубио је све у мојијем очима и постао је чиновник као и сви други што су.

Једном приликом отишао сам у Москву. Ту сам дознао да је Рачу зло пошло. Жена му је истина родила још близанце, које је он као прави Рус назвао Бречислав и Вечеслав, али кућа му је изгорела, оставку је морао дати, а што је најгоре, Виктор му сједишасмо непрестано у тавници због дуга. У једноме друштву у којем се случајно налазах, поведе се ријеч о Сузани, али врло недовољно. Замат сам се тредио, да их обавјестим. Само сам једнога ђака, који појетски изгледаше, могао увјерити о честитости несретнице. И сјутра дан он ми је послао једну пјесму, од које сам запаметно само још ове врете:

Је ли могућно у гробу саоп,
Поштене вости да се не свире;
Језива злочињ захлх отровна,
И шпјет на гробу да он свире?

Читајући ту пјесму замислих се јако. И зађе ми Сузана пред очима. И питах се: зашто се она тако напрасно упропасти? Можда ће когађ рећи: јер је страшно љубила Фустова. Може бити, а можда и за то, што јој је он био пошљедња нада, па што је пала у очајане, јер се и у њему преварила. Можда је Фустов био узрок смрти њезине, а смрт пут, којим је отишла своје Михаилу!

Велике су тајне живота љутскога, али је љубав од свију најнедокучија. При спем тога највеће научење појављује се у срцу може и највећи узрок против тврде судбине, кад год се сјетим Сузани и нехотично овда прошапутам: Несретница, јадна несретница!